

A szókölcsönzés típusai a neologizmusok fordításában J. K. Rowling *Harry Potter és a bölcsek köve* c. regénye alapján

PAVLICZ ÁGNES

Bevezetés

A szókölcsönzés a nyelvfejlődés természetes folyamata, mely különböző nyelvek és kultúrák találkozásakor jelenik meg. A nyelv fejlődése önkényes és konvencionális, ilyen formán a szókölcsönzés folyamata is az. A szókölcsönzés természetes folyamatáról, háttéréről már számos tanulmány és elmélet született. A legtöbb új szavunk kölcsönszóként kerül a nyelvbe, míg végül teljesen elveszíti idegen jellegét.¹ Mi történik azonban, ha megtörjük a hagyományt, és a szókölcsönzés már nem közmegegyezésen alapul, hanem a neologizmusok átvételét egyetlen ember, a fordító határozza meg? Erre szolgál kiváló példaként J. K. Rowling *Harry Potter*-sorozata, amely magyarul Tóth Tamás Boldizsár fordításában jelent meg.

A *Harry Potter*-kötetek, melyek teljesen új világot teremtenek az irodalomban, korunk talán legfontosabb könyvsorozatát alkotják. Sokan köszönhetik az első olvasási élményeiket a sorozatnak, mely így világszerte megnyitotta az utat az irodalom és az olvasás szeretete felé. A könyvek 1997 óta több mint 60 nyelven és több mint 200 országban jelentek meg.² A mágikus világ egyedülálló és varázslatos ábrázolása kiváló vizsgálódási lehetőséget nyújt az irodalomtudomány számára. A regények bemutatják a világ aktuális problémáit, mint pl. a nemek közötti eltéréseket, rasszizmust vagy a média hatásait. Továbbá hangsúlyozzák a család és a barátság értékeit, valamint megmutatják, hogy megéri az álmainkat követni. Az irodalmi értékeken túl egy teljes kultúrkör épült *Harry Potter* története köré. A könyveket megfilmesítették, az első 2001-ben, míg az utolsó 2011-ben jelent meg. Az egykori londoni forgatási helyszíneken ma már kiállítással várják a látogatókat. *Harry Potter* története azonban nem ért véget a filmekkel és a könyvekkel, a www.pottermore.com további információkkal látja el rajongókat kedvenc hőseikről.

Az irodalmi és kulturális hatás mellett a nyelvtudomány számára kiváló kutatási területet biztosítanak a kötetek. A Rowling alkotta új szavak új megvilágításba helyezik a neologizmusok vizsgálatát. A *Harry Potter* kötetek neologizmusainak etimológiájával már számos cikk és tanulmány foglalkozott, mint pl. Emma Prené diplomamunkája³ vagy Ulfatur Rosyidah cikke.⁴ Åsa Nygren tanulmánya⁵ az egyes karakterek nyelvészeti aspektusait elemzi, úgy mint a rájuk jellemző igék, melléknevek és határozók. A *Harry Potter* kötetek

¹ NOLDA, A. személyes közlése alapján (2016).

² KELEN 2014, 4.

³ PRENÉ 2012.

⁴ ROSYIDAH 2015.

⁵ NYGREN 2006.

fordítása mindig is központi kérdésnek számított. Ezen a területen már léteznek tanulmányok melyek több szempontból is elemzik a fordítási metódusokat. Erre kiváló példa Steven Goldstein *Translating Harry* c. cikke,⁶ illetve Hertelendy Réka tanulmánya,⁷ melyben a nevek magyar fordításait elemzi. Közel 500 nevet vizsgál meg, melyek közül kb. 140-et megváltoztatott a fordító. Kelen Zsuzsanna diplomamunkája⁸ a Harry Potter-sorozat hatodik kötetének német és magyar fordításait elemzi. A neologizmusok négy típusát különbözteti meg: helyettesített szavak, fordított szavak, megváltoztatott szavak és jövevényszavak.⁹

Jelen tanulmány a szókölcsonzés típusainak témáját járja körül, illetve a következő kérdésekre keresi a választ: Milyen módon van jelen a szókölcsonzés a magyar nyelvben? Hogyan veszi át a nyelv a neologizmusokat? A kutatás korpusza J. K. Rowling *Harry Potter and the Philosopher's Stone* magyar fordítása. A tanulmány első fele az alapfogalmak meghatározásával foglalkozik: Hogyan definiálhatók a neologizmusok? Csak szavak lehetnek vagy szócsoportok is? Továbbá elengedhetetlen a szókölcsonzés típusainak a meghatározása, amely elsősorban Friedrich Kluge (2012) *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* és Peter Eisenberg (2011) *Das Fremdwort im Deutschen* c. írásain alapszik. Mindkét munka megkülönböztet többek között idegen szavakat, jövevényszavakat, tükörszavakat, tükörvisszaadásokat, áljövevényszavakat és hibrid kölcsönszavakat.¹⁰ A tanulmány célja, hogy a kölcsönszavak ezen típusait olyan módon definiálja, hogy azután ezek egy stabil kiindulópontot jelentsenek a további elemzés számára. Az esszé második részében a neologizmusok magyar fordításai kerülnek elemzésre és kategorizálásra. A tanulmány zárásaként kiderül, hogy milyen arányban vannak jelen a szókölcsonzés egyes típusai a magyar fordításokban, illetve, hogy milyen további különlegességei lehetnek még a kölcsönszavaknak.

A szókölcsonzés típusai

A szókölcsonzés típusainak meghatározásához elengedhetetlen az eddigi szakirodalom alapos ismerete és vizsgálata. A vizsgálat elsősorban Kluge¹¹ és Eisenberg¹² művein alapul. Kluge a kölcsönszavak számos típusát különíti el, nevezetesen az idegen szavakat, jövevényszavakat, tükörszavakat, tükörvisszaadásokat, jelentéskölcsönzéseket, áljövevényszavakat és a hibrid kölcsönszavakat.¹³ Eisenberg két fő kategóriát különböztet meg: idegenszóképzést és kölcsönszóképzést. Idegenszóképzés alatt olyan szavakat

⁶ GOLDSTEIN 2005.

⁷ HERTELENDY 2011

⁸ KELEN 2014.

⁹ KELEN 2014.

¹⁰ EISENBERG 2011, 29; KLUGE 2012, XX.

¹¹ KLUGE 2012.

¹² EISENBERG 2011.

¹³ KLUGE 2012, XX–XXI.

ért, melyek „teljesen vagy részben idegen alkotórészekből [...] állnak”,¹⁴ azaz az idegen szavakat, hibrid kölcsönszavakat és az áljövevényszavakat. Kölcsönszóképzéshez tartoznak ebben az értelemben a tükörszavak, tükörvisszaadások és a jelentéskölcsönzések. A két fő kategórián kívül még két típust határoz meg, a jövevényszavakat és az ortográfiailag integrált szavakat, melyek se nem idegenszóképzések, se nem jövevényszóképzések.¹⁵

Szókölcsönzésnél mindenképpen beszélhetünk átható- vagy forrásnyelvről, illetve átvevő- vagy célnyelvről. Átható nyelv az a nyelv, amelyből egy kölcsönszó származik, míg az átvevő- vagy célnyelv ezt a szót lexikalizálja.¹⁶ A következő bekezdésekben a kölcsönszavak egyes típusainak leírásai olvashatók, példákkal illusztrálva az átható, illetve az átvevő nyelvből. A példák egyszerű bemutatása érdekében a szavak között a „<“ rövidítés látható. A kölcsönzött szó mindig a jel baloldalán áll, ettől jobbra pedig a forrásnyelvi megfelelő áll. Egy példa erre a *mobiltelefon* < *mobile phone*, ahol a kölcsönzött szó a *mobiltelefon*, a célnyelv a magyar és az eredeti szó a *mobile phone*, az átható nyelv pedig az angol.

A szókölcsönzés típusainak meghatározása nem egyszerű feladat. A szakirodalom egyes szavakat (pl. *sport*, *kultúra*) idegen szóként és jövevényszóként is jelöl,¹⁷ ezek a szavak tehát értelmezhetők közvetlen kölcsönszóként is.¹⁸ A *közvetlen kölcsönszavak* egy másik nyelvből szó szerint vagy majdnem szó szerint kerülnek át a célnyelvbe, ahol a helyesírásba kisebb vagy nagyobb mértékben integrálódnak. Ide tartoznak az idegenszavak, melyek változtatás nélkül kerülnek be a célnyelvi szókincsbe (pl. *laptop*), valamint a jövevényszavak. Utóbbi esetben a szavak majdnem szó szerint kerülnek át a célnyelvbe, azonban a kiejtést és a célnyelv helyesírását figyelembe véve integrálódnak (pl. *Wein* /bor/ a német nyelvben).¹⁹ Fontos megjegyezni, hogy Lanstyák István 2006-os tanulmányában a hibrid kölcsönszavakat is részben közvetlen kölcsönszónak tekinti,²⁰ azonban ebből a szempontból nem elemzi a szókölcsönzés egyes típusait, például az áljövevényszavakat. Ezért úgy gondolom, hogy jelen esetben a kategória homogenitását megőrizve, közvetlen kölcsönszavaknak kizárólag az idegen és a jövevényszavak tekinthetők. Továbbá, az elemzés hiányossága végett a közvetett kölcsönzés kategóriája sem határozható meg egyértelműen, így ettől a jelen tanulmányban eltekintünk. A *tükörszavak* legtöbb esetben összetett szavak, amelyek elemeenként lefordítva lexikalizálódnak a célnyelvben (pl.: *Hexenjagd* < *witch hunt* /boszorkányvadászat/ vagy *Geistesgegenwart* < *présence d'esprit* /lélekl jelenlét/). Eisenberg ugyanakkor hangsúlyozza, hogy képzett szavak is

¹⁴ EISENBERG 2011, 34.

¹⁵ EISENBERG 2011, 29.

¹⁶ EISENBERG 2011, 37.

¹⁷ BROKARTAITĖ-PLADIENĖ 2009, 26.

¹⁸ NOLDA, A. személyes közlése alapján (2016).

¹⁹ KLUGE 2012, XXI; NOLDA, A. személyes közlés alapján (2016).

²⁰ LANSTYÁK 2006, 31.

lehetnek tükörszavak (pl.: *Brüderlichkeit* < *fraternité* /testvériség/).²¹ A *tükörvisszaadások* csak részben lettek lefordítva és a szó másik fele csak hasonló, de sohasem azonos jelentést hordoz. A német *Halbinsel* /félsziget/ a latin *paeninsula* szóra vezethető vissza, melynek szó szerinti fordítása ‘majdnem-sziget’ lenne.²² A tükörvisszaadások egy másik típusa olyan fordítás, amelyhez egy további szóösszetételei tag hozzáadása szükséges, hogy az átvevő nyelven teljes értékű szó keletkezzen. Ilyen a német *Fegefeuer* /tisztítóház/, amely a latin *purgatorium* szóból származik, ahol a *fege*-tag visszavezethető a latin *purgāre* tagra, és kiegészül a *Feuer* szóval.²³ A *jelentéskölcsönzések* a jelentés kiterjesztésével jönnek létre, amikor a célnyelvi szó a hasonló alakú forrásnyelvi szó egy új jelentéstartamát veszi át. Kiváló példa erre a német *Papier* /papír/, amely átvette az angol *paper* ’írásbeli fogalmazás’ jelentését.²⁴ Bár az *ájlövénytiszavak* alakja idegenszerű, a szavak maguk a vélt forrás nyelvben nem léteznek. A német *Oldtimer* veterán autót jelent, idegenszerű alakja angol eredetre utal, azonban az angol kifejezés valójában *veteran car*.²⁵ Az ortográfiai integráció a célnyelv helyesírásához való igazodást jelenti, pl. a németben a francia eredetű *Bureau* szó kiejtés szerint *Büro*-ként integrálódott.²⁶ A *hibrid kölcsönyszavak* alatt Kluge olyan szavakat ért, melyek alkotóelemei részben az átvevő nyelv szókincséből származnak,²⁷ részben pedig jövénytiszavak.²⁸ Természetesen ezek a kategóriák rendkívül idealizáltak. Az elemzés során világossá válik, hogy a különböző kategóriák könnyen keverednek egymással.

A jövénytiszavak és az idegenszavak elkülönítése nem mindig egyszerű, az állandósult kifejezések klasszifikációja is gondot okozhat olykor, mivel nem fordíthatók le elemenként. Ezért fontos a kategóriák ismertetőjegyeinek minél részletesebb elkülönítése. Dr. Andreas Nolda javaslata alapján egy szónak négy komponense különíthető el, melyek a fordítási folyamatban fontos szerepet játszanak: alak, jelentés, felépítés és ortográfiai integráció.²⁹ A fordítás során *hasonló/azonos alakú*, *hasonló/azonos jelentésű*, illetve *azonos felépítésű szavak* keletkezhetnek. Egy azonos alakú szó az átvevő nyelvbe fonológiai, illetve grafematikai szinten változatlanul kerül át, ez alól kivételt képeznek a nyelvi rendszer szabályai, pl. a németben minden főnevet nagy kezdőbetűvel írunk: *E-Mail* < *e-mail*, ugyanakkor a magyar változatot már kis kezdőbetűvel alkalmazzuk. Egy hasonló alakú szó tartalmaz bizonyos fonológiai és grafematikai változásokat az átadó nyelvhez képest, pl. a német *signifikant* < *significans* (latin). Egy azonos jelentésű kölcsönző jelentése teljes mértékben megegyezik az átadónyelvbéli szó jelentésével, míg a hasonló jelentésű szavak

²¹ EISENBERG 2011, 34; Kluge 2012, S. XXI.

²² EISENBERG 2011, 34.

²³ KLUGE 2012, XXI.

²⁴ EISENBERG 2011, 35.

²⁵ KLUGE 2012, XXI.

²⁶ EISENBERG 2011, 35.

²⁷ DUDENREDAKTION 2009, 1250.

²⁸ KLUGE 2012, XXI.

²⁹ NOLDA, A. személyes közlése alapján (2016).

jelentése szinonim kapcsolatban áll az eredetivel, pl. *Halbinsel* /félsziget/ < *paeninsula* (szó szerint: „majdnem-sziget“). Az azonos felépítésű szavaknak megegyező a morfoszintaktikai struktúrája, mivel azonos szóképzési folyamat eredményeként jöttek létre, pl.: *Hexenjagd* < *witch hunt* /boszorkányvadászat/. Azonban egy szó felépítésénél nem lehet hasonlóságról beszélni, mivel a grammatikai szerkezeteknek vagy van megfelelője egy másik nyelvben vagy nincs, középút nem létezik. Valamint jöllehet, hogy az ortográfiai integráció Eisenberg kategorizálása szerint a szókölcsönzés egyik típusa, azonban valójában inkább a kölcsönzések egy tulajdonságát jelöli. A szóalak már magában foglalhatja olykor az ortográfiai integrációt, azonban a kettő nem azonos egymással. A szóalak megváltozása nem jelent automatikus felvételt a célnyelv helyesírásába.

Szókölcsönzés típusai				
	Alak	Jelentés	Felépítés	ortográfiai integráció
Közvetlen kölcsönzések	azonos/hasonló	azonos	azonos/nem azonos	igen/nem
Tükörfordítások	nem azonos	azonos	azonos	igen
Tükörviisszaadások	nem azonos	azonos/hasonló	azonos/nem azonos	igen
Áljövevényszavak	nem azonos	hasonló/nem azonos	nem azonos	nem
Jelentéskölcsönzés	hasonló	azonos	azonos	∅
Hibrid kölcsönzések	hasonló	hasonló/nem azonos	azonos	∅

1. táblázat: Szókölcsönzés típusainak fő kategóriái

Tehát a szókölcsönzés típusai az előbbi négy tulajdonság (szóalak, jelentés, felépítés, ortográfiai integráció) összefoglalhatók a következő három táblázatban. Az 1. táblázat tartalmazza a kölcsönzések hat fő kategóriáját, valamint a további két táblázatban (2–3. táblázat) az alkategóriák tekinthetők meg. A szóalaknak és jelentésnek három variánsa létezik: azonos/hasonló/nem azonos, a felépítésnek pedig kettő: azonos/nem azonos. Az *azonosság* azt jelenti, hogy a tulajdonságok megegyeznek a forrás- és a célnyelven, a *hasonlóság* rokonságot jelöl a két szó között, valamint ha egy tulajdonság *nem azonos*, akkor a komponensek között egyik sem található. A „∅” jelöli, ha a komponens az adott szótípus fordításában nem játszik szerepet. Az ortográfiai integráció valójában eldöntendő kérdés, egy szó vagy bekerül a célnyelv helyesírásába, vagy nem.

A közvetlen kölcsönzések egy komplex kategóriát képeznek, melybe a fent tárgyaltak szerint az idegen és a jövevényszavak tartoznak. A jövevényszavak hasonló alakúak, azonos jelentésűek, legtöbbször megőrzik eredeti felépítésüket, ez utóbbi azonban opcionális. A jövevényszavak mindig beépülnek a célnyelv

helyesírásába. Az idegen szavak szóalakja, jelentése és felépítése is megegyezik az átható nyelvvel, ezért itt nincs jelen az ortográfiai integráció (2. táblázat).

A tükörszavak alakja eltérő, azonban a jelentésük teljes mértékben megegyezik, valamint a felépítés is meg kell feleljen az eredeti szónak. A tükörszavak minden esetben integrálódtak a célnyelv helyesírásába.

Tükörviszaadások			
	Alak	Jelentés	Felépítés
Jelentéstükrözés	nem azonos	azonos	nem azonos
Szerkezetutánzás	nem azonos	hasonló	azonos

2. táblázat: A közvetlen kölcsönszavak kategóriái

Tükörviszaadások			
	Alak	Jelentés	Felépítés
Jelentéstükrözés	nem azonos	azonos	nem azonos
Szerkezetutánzás	nem azonos	hasonló	azonos

3. táblázat: A tükörviszaadások kategóriái

A tükörviszaadások kategóriája – melyet a németben *Lehnübertragung*-nak jelölnek – rendkívül összetett, a magyar szakirodalom kevésbé foglalkozik vele, így a szó fordítása is problémás. Szerkezetutánzásként említette tanulmányában N. Csák Éva,³⁰ amely azonban nem fedti le a teljes fogalmat, mivel mint ahogy már az előbbiekben is láthattuk a szerkezetutánzás csak egy része a fogalomnak, és egy másik része a jelentésbeli azonosság. A tükörviszaadás fogalmát, amely talán az eddigi legpontosabb leírása a kategóriának, Hoffmann Zsuzsa vezette be doktori disszertációjában.³¹ Tehát a tükörviszaadások két csoportra oszthatók: vagy azonos jelentésűek, vagy azonos felépítésűek. Az azonos jelentésű tükörviszaadások, vagyis *jelentéstükrözések*, eltérő szóalakkal és felépítéssel rendelkeznek, pl. *Vaterland* < *patria* /anyaország/, amely a németben összetett szó, azonban a latinban képzett szó.³² Az azonos felépítésű tükörviszaadások, vagyis *szerkezetutánzások*³³ legtöbbször hasonló jelentéssel rendelkeznek, szóalakjuk azonban nem azonos, pl.: *Halbinsel* < *paeninsula*, /félsziget/ ahol a latin *paeninsula* szószerinti jelentése ‚majdnem-sziget‘.³⁴ A tükörutánzások gyakran határesetet képeznek a tükörszavakkal. Minden tükörviszaadás integrálódik az átvevő nyelv helyesírásába. A 3. táblázatban láthatók a tükörviszaadások alkategóriái.

³⁰ N. CSÁK 2009, 122.

³¹ HOFFMANN 2008, 122.

³² EISENBERG 2011, 35.

³³ N. CSÁK 2009, 122.

³⁴ EISENBERG 2011, 35.

A jövevényszavak, tükörszavak és tükörvisszaadások mellett a szókölcsonzésnek további kategóriái is elkülöníthetők. Az áljövevény szavak idegenszerűen hatnak, ugyanakkor nem őrizték meg az eredeti szóalakjukat, sőt, egyes esetekben a felépítésük is megváltozik, pl.: *Oldtimer* < *veteran car* /veterán autó/. Az angol *veteran car* kifejezés főnévi csoportként és morfológiai szóösszetételként is értelmezhető, míg a német *Oldtimer* esetében kizárólag morfológiai összetétel lehet. A jelentéskölcsonzéseknél a szóalakok eredendően hasonlóak, ezáltal egy közös alapot képeznek. Mivel a szóalakok már a kezdettől fogva hasonlóak, ezért sem a felépítés sem az ortográfiai integráció nem játszik szerepet. A hibrid kölcsonszavak részben megőrzik eredeti szóalakjukat és jelentésüket, valamint a felépítésük is változatlanul megmarad. Az ortográfiai integráció itt szintén nem játszik szerepet, mivel egyes elemei az átvevő nyelvből származnak, melyek már integráltak, a további elemei idegen szóként vagy jövevényszóként integrálódhatnak.

1. ábra: A kölcsonszavak típusai

Az 1. ábrán látható a szókölcsonzés rendszere,³⁵ amely a kölcsonszavak hat fő típusát különíti el. A közvetlen kölcsonszónak két alkategóriája van: a jövevényszó és az idegen szó. Ugyanígy a tükörvisszaadásnak is két altípusa különböztethető meg: jelentéstükörzés és szerkezetátvétel. Az idegen szavak és áljövevény szavak hatása idegen, nem integrálódnak a helyesírásba, ezért könnyen összekeverhetők. A legfontosabb különbség azonban, hogy míg az idegen szavak az alakjukat megőrzik, addig az áljövevény szavak az idegen alakot felveszik. A közvetlen kölcsonszavak és a jelentéskölcsonzések gyakran kizárólag az eredeti jelentésük ismeretében különböztethetők meg, mivel a szóalakok az átadó és a célnyelvben is rokonságban állnak. Az elemzés alapján világossá válik, hogy a tükörszavak és a tükörvisszaadások nagyon kevés tulajdonságukban különböznek egymástól. A tükörszavak mindig azonos jelentésűek és azonos felépítésűek, azonban a tükörvisszaadások vagy azonos jelentésűek vagy azonos felépítésűek, sosem a kettő egyszerre.

³⁵ NOLDA, A. személyes közlése alapján (2016).

Neologizmusok

Tágabb értelemben az „új szó“ és a „neologizmus“ szinonimaként értelmezhető. A Duden Die Grammatik (2009) szerint a neologizmusok „*újonnan képzett szavak, vagy olyan szavak, melyeket a nyelv nemrég átvett egy másik nyelvből*“.³⁶ Kluge definíciója alapján „*a neologizmusok olyan új szavak, amelyek először kerülnek használatba*“.³⁷ A neologizmusok és új szavak szűkebb meghatározásával foglalkozik többek között Ulrich Busse tanulmánya,³⁸ amelyben a neologizmusok típusainak rendszerezésére láthatunk példát. A mostani tanulmány azonban a neologizmusokkal kizárólag tágabb értelemben foglalkozik, ezért az új szavak részletes rendszerezése nem feladatunk. A jelen vizsgálat során bemutatott szavak, illetve kifejezések az angolban is újonnan képzett szavak, melyek töve gyakran latin eredetű.³⁹

Szavak és szó szerkezetek

A munkám során nem csak önálló szavakat hanem szó szerkezeteket is vizsgáltam, ezért érdemes a „szó“ és a „szó szerkezet“ fogalmait pontosan meghatározni. Egy szónak három típusa különíthető el, így beszélhetünk tőszóról, képzett szóról vagy összetett szóról. A tőszavak olyan egyszerű szavak, melyek további lexikai elemekre nem bonthatók, valamint nem tartalmaznak semmilyen képzőt. A képzett szavak szóképzéssel jönnek létre, melynek során egy vagy akár több képzőmorféma kapcsolódik a szótőhöz. Az összetett szavak egy vagy több szó összetételéből állnak és további képzőket is tartalmazhatnak. A szó szerkezetek kettő vagy több szóból állnak, melyeket minden esetben külön írunk. Ezek egyrészt főnévi csoportokként, másrészt szintaktikai vagy morfológiai szóösszetételekként is értelmezhetők.⁴⁰ A főnévi csoport a főnévi fejből, illetve annak főnévi/melléknévi/határozói bővítményeiből áll. A bővítmények megelőzhetik vagy követhetik a csoport fejét.⁴¹

Az angol nyelv rengeteg állandósult kifejezést tartalmaz, melyek írásképek alapján nem tekinthetők összetett szavaknak az előbbi értelemben, pl. *rain forest* /esőerdő/, ugyanakkor rendkívül szorosan kapcsolódnak és sok esetben összetett szóként fordítjuk őket. Ezért érdemes a szóösszetételek, illetve szó szerkezetek egy másik lehetséges értelmezését is megvizsgálni. Ingo Plag tanulmányában⁴² a szóösszetételek és szó szerkezetek vizsgálata során a főnévi csoportok mellett megkülönböztette a morfológiai és a szintaktikai szóösszetételeket, melyek definiálása nem egyszerű feladat, mivel rendkívül vitatott, hogy a szóösszetételek a szintaxis vagy a morfológia területéhez tartoznak. Plag a főnévi

³⁶ DUDENREDAKTION 2009, 1255.

³⁷ KLUGE 2012, XXII.

³⁸ BUSSE 1996.

³⁹ PRENÉ 2012, 6.

⁴⁰ PLAG 2003, 159.

⁴¹ HUDDLESTON – PULLUM 2008, 83.

⁴² PLAG 2003.

csoport feje és a főnévi bővítmény közötti kapcsolatot vizsgálta az összetett szavaknál, illetve szó szerkezeteknél. Összetett szavaknál nem lehet a szó alkotóelemei közé beékelni egy melléknevet, erre példa az angol *jellyfish* /medúza/ – **jelly floating fish*, ellentétben a *the two year period* /a két éves időszak/ – *the two year probationary period* /a két éves próbaidő/ kifejezéssel. Szemben a szintaktikai összetételekkel, a morfológiai szóösszetételek gyakran lexikalizálódnak. Azonban a szintaxis és a morfológia fogalmainak meghatározása nem egységes, ezért az ilyen definíciók csak bizonyos grammatikai rendszerekben igazak.⁴³ A mostani tanulmányhoz a következő meghatározásokat javaslom: morfológiai szóösszetételnek számít minden ortográfia szerint összetett szó, mint az angol *jellyfish*, valamint a lexikalizált, különírandó, szóként viselkedő szócsoporthoz, pl. *rain forest* /esőerdő/. Minden más különírandó szócsoporthoz szintaktikai szóösszetételnek tekinthető.

A szókölcsonzés típusai a fordításban

A megvizsgált 146 szóból, illetve kifejezésből 139-et a szókölcsonzés valamely formájával vette át a fordító. Magyar nyelvre fordítani sokszor nagyobb kihívást jelent, illetve több kreativitást igényel, mint más indoeurópai nyelveknél. Így jöhetnek létre az olyan szavak, mint *Roxfort* vagy *Ampók*. A következő fejezetekben részletesen vizsgálom, hogy ezek mely szókölcsonzési kategóriának felelhetnek meg.

A közvetlen kölcsönzések

A vizsgált szavak, illetve kifejezések nagyobb része a közvetlen kölcsönzések közé sorolható. Az összesen 75 közvetlen kölcsönző közül 59 idegen szó, a maradék 16 pedig jövevényszó. Az idegen szavak között találhatók személynevek (pl. *Hermione Granger*, *Alberic Grunnion*, *Hagrid*), állatnevek (pl. *Norbert*, *Mrs. Norris*, *Trevor*), valamint sok olyan fogalom is idetartozik, mely a varázstalan emberi világhoz köthető (pl. *Privet Drive*, *Stonewall High*). A mágikus világ elemei közül varázsigék (pl. *Locomotor mortis*, *Alohomora*), valamint egyes varázsjszavak – mint a *Caput Draconis* – kerültek át fordítás nélkül. A szavakra nem jellemző a többes szám, viszont a magyar nyelv hangtani és helyesírási szabályai szerint toldalékolhatók: *Hagriddal*, *Malfoyyal*, *Stonewall High-ba*.

A jövevényszavak többféleképpen is integrálódhatnak a magyar helyesírásba: egy fogalomnak csak néhány eleme változik meg, az egész fogalom felveszi a célnyelvi helyesírást vagy pedig csak a felépítése változik meg. Az ortográfiai integráció legkisebb foka, amikor csak a szerkezet kerül lefordításra, pl. *Woodcrofti Hengist* < *Hengist of Woodcroft*. A fordítás során hozzáadott betűk vagy elemek sokszor megkönnyíthetik a kiejtést, illetve a megértést. Az előbbire példa a *Zambini* személynév, mely az angol eredetiben *Zabini*-ként

⁴³ PLAG 2003, 159.

szerepel, míg a *Surrey grófságban* a *grófság* egy olyan megértést segítő elem, mely a forrásnyelvi szövegben nem szerepel. Továbbá a *Vingardium Leviosa* kifejezésben szókezdő *W* helyett *V*-t írunk, mely szintén az ortográfiai integráció alapeleme.

Az olyan szavak, mint a *bezoár* és a *knút*, a fordítás során ékezzettel kerültek át a célnyelvi szókincsbe, valamint az angol *Nimbus* is a magyaros *sz* hanggal íródik a fordításban: *Nimbusz*. A *muggle* szóból kiveszik egy *g* hang és a szóvégi *i* megkönnyíti a kiejtést: *mugli*. Az angol *quidditch* szóból egyszerű, kiejtés szerinti átírás során *kviddics* lett. Míg a *prefect* és a *quaffle* szavak kiegészültek, illetve megrövidültek egy-egy (szó)taggal, mindamellett, hogy a magyar helyesíráshoz is alkalmazkodtak: *prefektus*, *kvaff*.

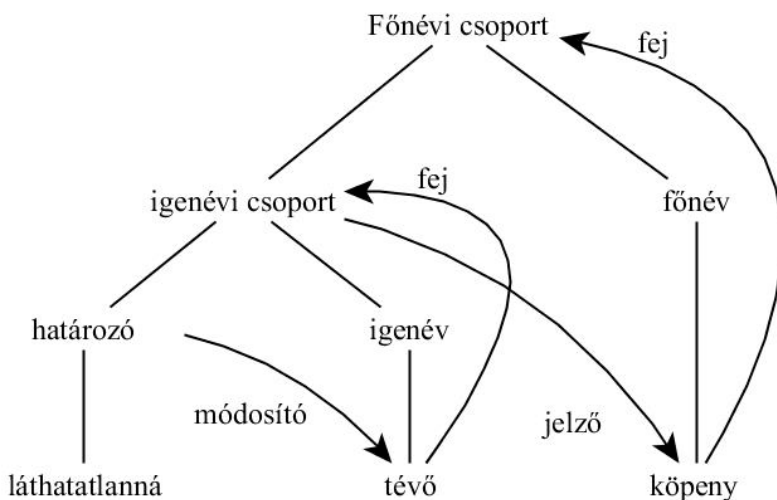
Vannak azonban olyan jövevényszavak, amelyeknek nem csak az írásképe, hanem a szerkezete is megváltozik az átvétel során. *Argus Frics* nevében az *Argus* egy teljes egészében átvett tag, azonban a *Frics* szinte teljes átalakulást mutat: Felcserélődtek az *r-l* hangok, valamint a betűk sorrendje is. A *Frics* név könnyen párhuzamba állítható a *fricska* szavunkkal, melynek jelentése eltér az angol *filch* /elcsen/ szótól, így ez az átvétel határesetet képez a tükörvisszaadásokkal. A *Ronnici* és *Dudlimudli* becenevekben is csak nehezen ismerhető fel az eredeti szótő. A *Ronnici* szóban az *-ici* kicsinyítő képző jelenti a becézést, amely az *icipici* kifejezésre vezethető vissza. A szó angol megfelelőjében egy melléknévi bővítmény látja el ugyanezt a szerepet, tehát átváltás során egy szintaktika szóösszetételből egy képzett szó keletkezett. Összehasonlításképpen az angol *Duddydums*-ból képzett *Dudlimudli* onomatopoeitikus tulajdonságokat mutat. Megfigyelhető, hogy a *-li* képző sok esetben komikusan hat, ezzel erősítve a karakterek komikusságát pl. *Dudlimudli*, *mugli*, mely az előbbi példában ráadásul kétszer van jelen.

A jövevényszavak átvételének számtalan módja létezik. Ezek a példák megmutatják, hogy a jövevényszavak tovább nem csoportosíthatók, azonban felfedezhető egy folyamatosság a nyelvtani elemek fordításától a teljes ortográfiai integráción keresztül egészen odáig, hogy az eredeti szótő már szinte felismerhetetlenné válik.

Tükörvisszaadások

Az tükörvisszaadás a szókölcsonzés harmadik leggyakoribb fajtája az idegen szavak és a tükörszavak után. Az összesen 25 tükörvisszaadásból 15 szerkezetutánzás és 10 jelentéstükrözés. Tehát, a jelentéstükrözések jelentése megegyezik az átadó nyelvi szó jelentésével, azonban a felépítése megváltozik, amely egyes szóelemek hozzáadásában vagy elvételében nyilvánul meg. A szóelemek elvétele ritkán fordul elő, a megvizsgált kifejezések közül csak egy példa található erre: *Ampók* < *Griphook*. Az angol *Griphook* szó két tömorfémát egyesít, a *grip* fogást jelent, a *hook* pedig kampót. A magyar fordítás azonban a *kampó* szó anagrammájaként keletkezett, ezáltal a *grip* jelentéstartalma elvész.

A legtöbb tantárgy neve is jelentéstükrözésként került át a magyar nyelvbe a *-tan* morféma hozzátételével, pl. *bűbájtán*, *átváltoztatástán*. További explicitációt mutat a *gyom-* és *gyógynövénytan* kifejezés, mely az angol *herbology* megfelelője. A *gyom* tag egy kiegészítő információ, továbbá megfigyelhető, hogy az angol *-ology* egy képzőmorféma, melynek nincs lexikális jelentése, míg a *-tan* egy tőmorféma, mely önálló lexikális jelentéssel bír. Az *-ology* képző az angolban viszonylag gyakran használatos, pl. *biology* /biológia/, *psychology* /pszichológia/. A *Mágiaügyi Minisztérium* < *ministry of magic* kifejezés fordításában az *-ügyi* szintén egy tőmorfémát tartalmazó hozzátétel, párhuzamba állítva az egészségügy, oktatásügy stb. szavainkkal, formálisabbá, hivatalosabbá teszi a kifejezést. Bonyolultabb a *láthatatlanná tévő köpeny* < *invisibility cloak* átvétele, mivel a főnévi csoport felépítése jelentős változásokon ment keresztül. Amíg az angol kifejezés egy egyszerű, kéttagú, főnévi jelzős kifejezésből áll, addig annak általános értelemben vett fordítása egy három tagból álló igenévi jelzős szerkezet. A főnévi csoport felépítését elemezve látható, hogy a *láthatatlanná* a *tévő* szó jelentéstartamát módosítja és a két szó együttesen képi a fej igenévi jelzőjét (2. ábra).

2. ábra: A *láthatatlanná tévő köpeny* főnévi csoport felépítése

A szerkezetutánzások között képzett szavak, valamint szintaktikai és morfológiai összetételek egyaránt találhatók. Az olyan képzett szavak mint a *fogó* < *seeker* /kereső/, *terelő* < *beater* /ütő/ jelentése eltér a forrásnyelvi szótól, azonban a szerkezetük megegyezik. Az ilyen szavakat mindkét nyelvben egy igei tő és egy képzőmorféma alkotja: *seek|er* > *fog|ó*, *beat|er* > *terel|ő*. Az angol *-er*

szuffixum a főnév képzésében vesz részt, melynek a magyarban két megfelelője létezik a magánhangzó-harmónia végett: –ó/ő.

Két- vagy többtagú szóösszetételek esetében a kifejezéseknek legalább az egyik tagja jelentésében kicserélődik. Az *Abszol Út* szerkezetben a fordító meghagyta ugyanazt a szójátékot, amely az eredeti *Diagon Alley*-re is jellemző. A kifejezések egybeolvasva is jelentéssel bírnak, ahogy a második tagok is, azonban sem az *Abszol* sem a *Diagon* szavak nem lexikalizálódtak. Ilyen értelemben hasonló az *Eeylops Owl Emporium* és fordítása az *Uklopsz Bagolyszalon*. Sem az *Eeylops* sem az *Uklopsz* szavak nem bírnak önálló lexikai jelentéssel, hanem onomatopoetikus tulajdonságuk kerül előtérbe, amely inkább a jövevényszavak sajátja. A szavak utolsó elemei cserélődtek ki a *norvég tarajossárcány* < *norwegian ridgeback* és a *hollóhát* < *Ravenclaw* szavakban, ahol a *back* /hát/ szót a *sárcány*, a *claw* /karom/ tagot pedig a *hát* szó váltotta fel.

Több példát találhatunk a szinonimával történő átvételekre, pl. az egytagú *Bimba* név, melynek önmagában nincs lexikai jelentése, azonban kontextus ismeretében a *bimbó* szó könnyen felfedezhető benne. Két- vagy többtagú főnévi csoportoknál jellemzőbb a szinonimfordítás, összesen hét kifejezés tartozik ide. Az ilyen összetételek legtöbbször melléknévi jelzős szerkezetek, mint a *Reggeli Próféta* < *Daily Prophet* vagy a *Jólsep-R* < *Cleansweep*. Utóbbiban szokatlan írásmódja ellenére is felfedezhető a *seper* szó, mely a *sweep* jelentésével megegyezik. A különbség mindkét példában az első tagban található, a *Daily* jelentése *napi*, a *clean* szóé pedig *tiszta*. Igei, illetve igeneves jelzőt tartalmaz a *Teszlek Süveg* és angol megfelelője, a *Sorting Hat*. A fordított kifejezés jelzője egyes szám első személyben szerepel viszont az átadó nyelvi szó gerundiumában. A szóátvétel a szinonimák mellett antonimákkal is történhet. A *Foltozott Üst* < *Leaky Cauldron* átvételben a *leaky* jelentése lyukas, mely a *foltozott* antonimája. A melléknévi jelző alakját megvizsgálva látható, hogy az átadó nyelvben egy –y szuffixummal keletkezett a melléknév, és a célnyelvi fordításban egy befejezett melléknévi igenév látható.

A jelentéstükrözések és a szerkezetátvételek elkülönítése teljes mértékben nem mindig lehetséges. Egyes szavak mindkét kategória jegyeit hordozzák, olykor viszont egyiket sem teljesen. Ez az ambivalencia feltehetően az indoeurópai nyelvektől (mint az angol is) eltérő magyar grammatikára vezethető vissza. A főnevek után álló jelzők gyakoriak az angol nyelvben pl. *Elfric the Eager*, viszont a magyarra egyáltalán nem jellemzők. Ezért az ilyen összetételek fordításánál a jelző a főnév elé kerül,⁴⁴ mely alapvetően megváltoztatja a szerkezetet: *Eszelős Elfric*. Az ilyen szerkezetek határesetet képeznek a szerkezetutánzásokkal, és amennyiben a jelentéstartamuk az átvétel során megváltozik, ahogy az előbbi példában is, úgy a továbbiakban szerkezetutánzásként kezelhetők, mivel a fordítás módszere a nyelvek grammatikájából adódóan automatikus művelet. Másik határeset a *Nefeledgömb* < *Remembrall* /emlékezz mindenre/ átvétele, amelynél sem a

⁴⁴ KLAUDY – SALÁNKI 2000, 107.

pontos jelentés sem a felépítés nem egyezik meg az eredeti szóval. A *ne feledd* az *emlékezz* antonimája, valamint a *gömb* egy olyan hozzáadott elem, amely az eredeti szóban nem szerepel, ugyanakkor segíti a megértést. Mindent összevetve azonban a szó talán közelebb áll a jelentéstükrözésekhez, mivel a jelentésében történt változás kevésbé kirívó, mint a szerkezeti módosítás.

Tükörfordítás

A vizsgálat alapján a tükörszavak, illetve tükörkifejezések alkotják a második legnagyobb csoportot a szókölcsonzés típusai közül, összesen 28 kifejezés sorolható ide. A szavak típusai szerint mindkét nyelvben találhatók egyszerű, képzett és összetett szavak is. A főnévi csoportok vagy szóösszetételként, vagy főnévi szerkezetként kerültek át a célnyelvbe.

Egyszerű szavak közé tartoznak a gyűjtőnevek, mint a *kobold* < *goblin*, *segéd* < *second* és egyes tulajdonnevek: *Agyar* < *Fang*, *Mógus* < *Quirrel*. Az első három példa könnyen érthető, azonban az utolsó további magyarázatot igényel. Maga a név *Mógus/Quirrel* mindkét alakja a 'mókus' szóalak modifikációja során keletkezett. A forrásnyelvi szóban mindössze az első fonéma maradt el és célnyelven a k-g zöngétlen-zöngés hangpárok cserélődtek fel. Jóllehet, hétköznapi értelemben véve egyik szó sem lexikalizálódott, azonban az ilyen apró változtatások a jelentéstartam megértését nem zavarják.

A képzett szavak közé tartoznak a sporthoz kapcsolódó fogalmak, úgy mint *hajtó* < *chaser*, *őrző* < *keeper*, valamint a *Bolyhoska* < *Fluffy* tulajdonnév is. Az első két példánál az igékhez –ó/ő képző járul, mely párhuzamba állítható az –er képzővel. A *Bolyhoska* név esetében a magyar változat három morfémát egyesít, míg az angol mindössze kettőt, mégis tükörszónak tekinthető. A különbség azzal magyarázható, hogy az angol –y képző szerepe kettős. Egyrészt melléknévképzőként adódik a *fluff*/bolyh/ főnévhez, másrészt gyakran kicsinyítő képzőként is funkcionál. Tehát, hogy a fordítás mindkét aspektusát megjelenítse, explicitálásra volt szükség.

Ahogy fentebb már említettem, az egybeírt szóösszetételek az angol nyelvben ritkán fordulnak elő. Egyik ellenpélda a *potionmaking* vagyis *bájitalkészítés*. A további szóösszetételeket főnévi, melléknévi vagy birtokos jelzős főnévi csoportok alkotják. A főnévi csoportok átvétele sokféle, amelynek során létrejöhetnek összetett szavak vagy jelzős szerkezetek. Az olyan összetett szavak, mint a *csokibéka*, *házkupa*, *trófeaterem*, *varázsápca* és *varázlósakk* forrásnyelvi megfelelője főnévi jelzős szerkezet, míg az *ördöghurok*, *varázlópárbaj* szavaké birtokos jelzős szerkezet. Mindemellett több olyan egy az egyben fordítást is találhatunk, ahol nem csak a jelentés, hanem a jelző típusa is megegyezik az átadónyelvi szerkezettel. Ilyenek a melléknévi jelzős szerkezetek, mint az *ezüst sarló* < *silver sickle*, *Véres Báró* < *Bloody Baron*. A főnévi csoportok fordítása során magyar-angol viszonylatban a célnyelven ritkán keletkeznek ismét főnévi csoportok, egy példa erre mégis a *repülés óra* < *flying lesson*. Az angol –ing szuffixum több jelentéssel bír, főnév- és melléknévképzői

funkciót is betölthet, amely minden esetben a kontextus következménye. Az összetett tulajdonnevek között szintén találhatóak tükörfordítások. A *Czikornyai és Patza* névben, mely az angol *Flourish & Blotts* kifejezésből származik, a régies írásmódtól eltekintve a jelentés teljes mértékben megegyezik az átadó nyelv kifejezésével. Hasonlóképpen a *Tudodki* < *You-know-who* kifejezésben csak a kötőjelek tűnnek el átvétel során.

Határesetet képeznek a szenvedő szerkezetes kifejezések, melyek használata anyanyelvünkben nem túl gyakori. Ezek egy általános alany segítségével fordíthatók, legtöbbször többes szám első személyben: *Ő-Akit-Nem-Nevezünk-Nevén* < *He-Who-Must-Not-Be-Named*. Mindkét esetben vonatkozó szerkezetről van szó. Továbbá érdekes megfigyelni a főnév után álló jelzők fordítási mechanizmusait, melyek átvétel során rendszerint a főnév elé kerülnek. Ha Eisenberg *Geistesgegenwart* < *présence d'esprit* /lélekjelenlét/ példáját tekintjük, látható, hogy a kifejezés elemeinek sorrendje megváltozott, ennek ellenére a tükörszavak közé sorolja.⁴⁵ Ebben az értelemben tehát tükörkifejezésnek vehetjük a *Mágiatörténet* < *History of Magic* kifejezést is.

A tükörszavak, illetve kifejezések vizsgálhatók a szóösszetétel típusa szerint is, így beszélhetünk morfológiai és szintaktikai összetételekről. Az egybeírt és a kötőjellel elválasztott összetett szavak mindkét nyelvben morfológiai összetételnek minősülnek, az önálló, különírt tagokból álló kifejezések morfológiai vagy szintaktikai szinten elemezhetők. Az vizsgált angol anyag sok ilyen főnévi jelzős szerkezetet tartalmaz, mely az egyik vagy másik kategóriába sorolható. A fordításokban azonban ritkák a morfológiai jellegű főnévi csoportok, mint pl. *repülés óra* < *flying lesson*, amelynek tagjai közé további melléknév nem ékelhető be. Más szóösszetételek, mint a *Véres Báró* < *Bloody Baron* szintaktikai összetételek.

Áljlövevényiszavak

A 139 vizsgált kifejezésből összesen 6 áljlövevényiszó. Ide tartoznak az olyan személynevek, mint *Crack*, *Monstro*, *Perselus Piton* és *Cornelius Badarus*, valamint két tulajdonnév is, *Edevis tükre*, *Roxfort*. A szavak jelentéstartamát elemezve nagy eltéréseket lehet megállapítani. *Crack*-nak nincs jelentése magyar nyelven, azonban a *Monstro* nagyon könnyen visszavezethető a *monstrum* szavunkra. Ugyanilyen hasonlóság figyelhető meg a *Roxfort* varázslóiskola neve és az ismert Oxfordi Egyetem neve között, mivel a *Roxfort* a *rokfort* és az *Oxford* szavak összefűzése által keletkezett.⁴⁶ Más a helyzet *Perselus Piton* < *Severus Snape* névvel. A *Perselus* szó hangzása idegen a magyar nyelvtől, jelentéssel nem bír, ugyanakkor Hertelendy feltevése szerint a *perzsel* szóval hozható kapcsolatba,⁴⁷ azonban a szónak sem a jelentéstartama, sem a kiejtése nem támasztja alá ezt az elméletet. A *Piton* tag mint egyfajta kígyó az angol változat

⁴⁵ EISENBERG 2011, 34.

⁴⁶ KELEN 2014, 53.

⁴⁷ HERTELENDY 2011, 143.

sziszegő 'sz' hangjait kompenzálja. A jelentés mellett a kifejezés felépítésének egyes elemei is megmaradtak. A *Perselus* és a *Severus* szavak is ugyanazokból a magánhangzók állnak, valamint –us taggal végződnek, és a néven belüli alliteráció sem veszett el a fordítási folyamat során.

Enyhébb kivételt képeznek a *Cornelius Badarus* és az *Edevis tükre* megnevezések. A *Cornelius Badarus* névben az első rész idegen szóként lett átvéve és csak a második rész tekinthető álljövevényyszónak. A *Badarus* < *Fudge* fordítás hangzásában latin eredetre utal, azonban könnyen felfedezhető benne a *badarság* szavunk, ami a *fudge*-nak egyik jelentése. Az *Edevis tükre* < *Mirror of Erised* fordításában is több módus keveredik: a *tükre* egy tükörszó, az *Erised* azonban az angol *desire* /vágy/ leírása visszafelé. Az átvétel során ez a szó a *szívedé* lett,⁴⁸ mely az ékezet és a 'z' elhagyásával együtt idegenszerű, latin eredetre utaló hatást kelt. Mindkét fenti példa határeset a hibrid kölcsönszavaknak is, mégsem azok, hiszen az idegen tag is csak látszatra idegen, valójában tudatos változtatás eredménye.

Hibrid kölcsönszavak és jelentéskölcsönzések

A hibrid kölcsönszavak meglehetősen ritkán fordulnak elő, összesen három példa található rá a sorozat első kötetében: *Minerva McGalagony*, *Madam Cvikker* és *Drubli Legjobb Fúvógumija*. A *Minerva* változtatás nélkül átvett idegenszó. *McGalagony* alakjában és felépítésében hasonlít a *McGonagall*-ra, azonban jelentésében eltér. Az átadó nyelvi szónak nincs lexikális jelentése, az átvévi nyelvi *Galagony* tag hangzásában könnyen felfedezhető a *galagonya* szavunk. *Madam Cvikker* < *Madam Hooch* fordításban látható, hogy a név első tagja változtatás nélkül került át, és *Cvikker* az angol kifejezés tükörfordítása, manapság ritkább szónak számít. A *Drubli Legjobb Fúvógumija* < *Drooble's Best Blowing Gum* első tagja jövevényező az a *Drooble* tagból, a további részek pedig tükörkifejezésként kerültek át.

A vizsgálat során két szó minősült jelentéskölcsönzésnek, *Firenze*, amely egy kentaur neve a sorozatban illetve a *Galleon*, amely pénznemként működik a varázsvilágban. *Firenze* esetében a szó jelentése a „Firenze város” mellett a „Firenze személynév” jelentéstartammal bővült. A *Galleon* szó eredetileg egy 16. századi hajótípus, mely a „Galleon fizetőeszköz” jelentéssel bővült.

Összefoglalás

A tanulmány elején vizsgált szókölcsonzési típusok közül mindegyikre található példa, melyeknek százalékos eloszlása rendkívül eltérő. A megvizsgált szavak és kifejezések 43%-a idegen szó, 19%-a tükörfordítás, 18 %-a tükörvisszaadás, 12%-a jövevényező, 4%-a álljövevényező, 3%-a hibrid kölcsönző és 1%-a jelentéskölcsönző. A korpusz elemzése alapján megállapítható, hogy ezek a szókölcsonzési kategóriák nem teljesen egységesek, különböző variációk

⁴⁸ HERTELENDY 2011, 142.

léteznek egy csoporton belül is. A jövevényszavaknál felfedezhető az integráció fokozatossága és folyamatossága a minimálistól a teljes értékű átvételig. A tükörvisszaadások közül egyes szavak mindkét kategória jellemzőit viselik, tehát jelentéstükörzések és szerkezetutánzások, ugyanakkor egyik kategória sem jellemző rájuk teljes mértékben, így határesetnek minősülnek. Tükörfordítások létrejöhetnek egyszerű, képzett és összetett szavak alapján, felépítésük megenged valamennyi rugalmasságot, mely a célnyelv nyelvtani egyedülállóságára vezethető vissza. Ezért vált kérdésessé a szenvedő szerkezetek fordítása is. Az áljövevényszavak a forrásnyelvi szó jelentését és felépítését is átvehetik. Hibrid kölcsönszavaknál az idegen tag integrálódhat idegen- vagy jövevényszóként, míg az átvevőnyelvi elem származhat hangzáson alapuló helyettesítésből vagy tükörfordításból is. Jelentéskölcsönzések fordultak elő a legritkábban, mindössze két példával találkozhattunk.

Összegzésként elmondható továbbá, hogy a tanulmány elméleti háttere mindenekelőtt a természetes nyelvfejlődést vette alapjául és nem a műfordítást, ezért az irodalom területén való alkalmazásakor az eredmények nem hasonlíthatók össze a szókölcsonzés természetes folyamatával. A műfordítás szándékolt egyéni döntés eredménye, miközben a nyelv spontán változása konvención alapszik. A tanulmány, illetve ezáltal maga a vizsgálati terület segítséget nyújthat a későbbiekben akár a műfordításban is. A téma szinte végtelen, számtalan lehetőséget kínál a kutatás elmélyítésére, a műfaji szemponttól az összehasonlító elemzésekig.

Irodalom

Primer források

Rowling, Joanne Kathleen: *Harry Potter and the Philosopher's Stone*. London : Bloomsbury Publishing, 1997.

Rowling, Joanne Kathleen: *Harry Potter és a bölcsek köve*. Budapest : Animus Kiadó, 1999. Ford.: Tóth Tamás Boldizsár.

Felhasznált irodalom

BROKARTAITÉ-PLADIENÉ 2009 = Brokartaité-Pladienè, Indrè (2009): *Entlehnung im Deutschen: Grundlegende Begriffe, historischer Überblick, Aufgaben Kursbuch*. Šiaulių : VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2009.

BUSSE 1996 = Busse, Ulrich (1996): Neologismen. Der Versuch einer Begriffsbestimmung. In: Martin Gellerstam et al. (eds.): *Euralex '96. Proceedings I–II. Part II*. Göteborg : Göteborg University Department of Swedish, 1996, 645–658. Internetes elérés: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1996_2/029_Ulrich%20Busse%20-Neologismen.%20Der%20Versuch%20einer%20Begriffsbestimmung.pdf (Letöltés: 2016.03.30.)

- DUDENREDAKTION 2009 = Dudenredaktion (Hg.) (2009): *Duden: Die Grammatik*. 8. Aufl. Der Duden: Das Standardwerk zur deutschen Sprache 4. Mannheim : Dudenverlag, 2009.
- EISENBERG 2011 = Eisenberg, Peter (2011): *Das Fremdwort im Deutschen*. Berlin/New York : de Gruyter, 2011.
- GOLDSTEIN 2005 = Goldstein, Steven. (2005): Translating Harry – Part 1: The Language of Magic. (2005) Internetes elérés: http://bytelevel.com/global/translating_harry_potter.html (Letöltés: 2015.12.02.)
- HERTELENDY 2011 = Hertelendy Réka (2011): Fordítói kihívások a magyar nyelvű Harry Potter kötetekben. *Névtani értesítő* 33 (2011) 133–145.
- HOFFMANN 2008 = Hoffmann Zsuzsanna (2008): Nyelvi kapcsolatok a globális kommunikáció korában: az angol és a nemzetközi szókölcsonzés. Debrecen 2008. Internetes elérés: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/78252/disszertacio.pdf?sequence=6> (Letöltés: 2017.02.27.)
- HUDDLESTON – PULLUM 2008 = Huddleston, Rodney – Pullum, Geoffrey K. (2008): *A student's introduction to English grammar*. Cambridge : Cambridge University Press, 2008.
- KELEN 2014 = Kelen Zsuzsanna (2014): Die Übersetzung der Neuwörter in den Harry Potter-Büchern ins Deutsche und Ungarische. Dargestellt am Roman „Harry Potter and the Half-Blood Prince“ (2005) von J. K. Rowling. Kesákuu 2014. Internetes elérés: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/95862/GRADU-1404204099.pdf?sequence=1> (Letöltés: 2015.11.04.)
- KLAUDY – SALÁNKI 2000 = Klaudy Kinga – Salánki Ágnes (2000): *Német magyar fordítástechnika*. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 2000.
- KLUGE 2012 = Kluge, Friedrich (2012): *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 25. kiadás. Berlin – /Boston : de Gruyter, 2012.
- LANSTYÁK 2006 = Lanstyák István (2006): *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsonzésről, kódváltásról és fordításról*. Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 2006.
- N. CSÁK 2009 = N. Csák Éva (2009): Neologizmusok a szállodaipari szaknyelvben. (Német – magyar, német – orosz egybevetés). Veszprém 2009. Internetes elérés: http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2010/Nagyne_Csak_Eva_dissertation.pdf (Letöltés: 2017. 02. 28.)
- NYGREN 2006 = Nygren, Åsa (2006): Essay on the Linguistic Features in J.K. Rowling's Harry Potter and the Philosopher's Stone. (2006) Internetes elérés: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:189785/FULLTEXT01.pdf> (Letöltés: 2015. 02. 12.)

PLAG 2003 = Plag, Ingo (2003): *Word-formation in English*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. Internetes elérés: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=112511> (Letöltés: 2016.04.18.)

PRENÉ 2012 = Prené, Emma (2012): *Dumbledore, Remembrall and OWLs. Word formation processes of neologisms in the Harry Potter books*. (2012) Internetes elérés: <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:603300/FULLTEXT01.pdf> (Letöltés: 2015. 02. 12.)

ROSYIDAH 2015 = Rosyidah, Ulfatur (2015): *Word Formation Processes in Naming Magical Creature in Harry Potter Novels*. In: *Language Horizon*, 3/02. (2015) Internetes elérés: <http://ejournal.unesa.ac.id/index.php/language-horizon/article/view/12744/16509> (Letöltés: 2016. 04. 29.)

Függelék

Angol	Magyar	Szókölcsönzés típusa	Tükörvisszaadás típusa
Adrian Pucey	Adrian Pucey	idegen szó	
Alberic Grunnion	Alberic Grunnion	idegen szó	
Albus Dumbledore	Albus Dumbledore	idegen szó	
Alicia Spinnet	Alicia Spinnet	idegen szó	
Alohomora!	Alohomora!	idegen szó	
Argus Filch	Argus Fries	jövevényszó	
Beater	terelő	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Bertie Bott's Every Flavor Beans	Bogoly Berti féle Mindenízű Drazsé	tükörfordítás	
bezoar	bezoár	jövevényszó	
Binns	Binns	idegen szó	
Blaise Zabini	Blaise Zambini	jövevényszó	
Bletchley	Bletchley	idegen szó	
Bloody Baron	Véres Báró	tükörfordítás	
Caput Draconis	Caput Draconis	idegen szó	
Cauldron Cakes	kondéros keksz	tükörfordítás	
Charms	bűbájtán	tükörvisszaadás	jelentéstükörözés
Chaser	hajtó	tükörfordítás	szerkezetutánzás

Angol	Magyar	Szókölcsönzés típusa	Tükörvisszaadás típusa
Chocolate Frog	csokibéka	tükörfordítás	
Circe	Circe	idegen szó	
Cleansweep	Jólsep-R	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Cornelius Fudge	Cornelius Badarus	áljövevényszó	
Crabbe	Crack	áljövevényszó	
Daily Prophet	Reggeli Proféta	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Dedalus Diggle	Dedalus Diggle	idegen szó	
Defense against the dark Arts	Sötét varázslatok kivédése	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
Devil's Snare	ördögghurok	tükörfordítás	
Diagon Alley	Abszol út	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Dinky Duddydums	Dudlimudli	jövevényszó	
Doris Crockford	Doris Crockford	idegen szó	
Draco Malfoy	Draco Malfoy	idegen szó	
Drabble's Best Blowing Gum	Drubli legjobb fúvógumija	hibrid kölcsönző	
Dudley Dursley	Dudley Dursley	idegen szó	
Eeylops Owl Emporium	Uklopsz Bagolyszalon	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Elfric the Eager	Eszelős Elfric	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
Fang	Agyar	tükörfordítás	
Firenze	Firenze	jelentéskölcsönzés	
Flitwick	Flitwick	idegen szó	
Flourish and Blotts	Czikornyai és Patza	tükörfordítás	
Fluffy	Bolyhoska	tükörfordítás	
Flying lesson	repülésóra	tükörfordítás	
Forgetfulness potion	felejtés itala	tükörfordítás	
Fred Weasley	Fred Weasley	idegen szó	
Galleon	Galleon	jelentéskölcsönzés	
George Weasley	George Weasley	idegen szó	
Ginny Weasley	Ginny Weasley	idegen szó	
Goblin	kobold	tükörfordítás	

Angol	Magyar	Szókölcsönzés típusa	Tükörvisszaadás típusa
Godric's Hollow	Godric's Hollow	idegen szó	
Goyle	Monstro	áljövényszó	
Gringotts	Gringotts	jövényszó	
Griphook	Ampók	tükörvisszaadás	bedutungstreu
Gryffindor	Griffendél	jövényszó	
Harry Potter	Harry Potter	idegen szó	
Hengist of Woodcroft	Woodcrofti Hengist	jövényszó	
Herbology	gyom- és gyógynövénytan	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
Hermione Granger	Hermione Granger	idegen szó	
He-Who-Must-Not-Be-Named	Ő, Akit Nem Nevezünk Nevén	tükörfordítás	
History of Magic	Mágiatörténet	tükörfordítás	
Hog's Head	Szárnyas Vadkan	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Hogwarts	Roxfort	áljövényszó	
house cup	házkupa	tükörfordítás	
ickle Ronnie	Ronnici	jövényszó	
Invisibility Cloak	Láthatatlanná tévő köpeny	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
James Potter	James Potter	idegen szó	
Justin Finch-Fletchley	Justin Finch-Fletchley	idegen szó	
Keeper	őrző	tükörfordítás	
Knut	knút	jövényszó	
Lavender Brown	Lavender Brown	idegen szó	
Leaky Cauldron	Foltozott Üst	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Lee Jordan	Lee Jordan	idegen szó	
Licorice Wands	varázspálca nyalóka	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
Lily Potter	Lily Potter	idegen szó	
Lisa Turpin	Lisa Turpin	idegen szó	
Little Whinging	Little Whinging	idegen szó	
Locomotor Mortis	Locomotor Mortis	idegen szó	
Madam Hooch	Madam Hooch	idegen szó	

Angol	Magyar	Szókölcsönzés típusa	Tükörvisszaadás típusa
Madam Malkin	Madam Malkin	idegen szó	
Madam Pince	Madam Cvikker	hibrid kölcsönző	
Madam Pomfrey	Madam Pomfrey	idegen szó	
magic wond	varázspálca	tükörfordítás	
Mandy Brocklehurst	Mandy Brocklehurst	idegen szó	
Merlin	Merlin	idegen szó	
Millicent Bulstrode	Millicent Bulstrode	idegen szó	
Minerva McGonagall	Minerva McGalagony	hibrid kölcsönző	
Ministry of Magic	Mágiaügyi Minisztérium	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
Mirror of Erised	Edevis tükre	áljövevényező	
Morag McDougal	Morag McDougal	idegen szó	
Morgana	Morgana	idegen szó	
Mrs. Norris	Mrs. Norris	idegen szó	
muggle	mugli	jövevényező	
Nearly Headless Nick	Félig fejnélküli Nick	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Neville Longbottom	Neville Longbottom	idegen szó	
Nicolas Flamel	Nicolas Flamel	idegen szó	
Nimbus (Two Thousand)	Nimbusz (Kétezer)	jövevényező	
Norbert	Norbert	idegen szó	
Norwegian Ridgeback	norvég tarajossárkány	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Ollivander	Ollivander	idegen szó	
Pansy Parkinson	Pansy Parkinson	idegen szó	
Paracelsus	Paracelsus	idegen szó	
Percy Weasley	Percy Weasley	idegen szó	
Petrificus Totalus!	Petrificus Totalus!	idegen szó	
Petunia Dursley	Petunia Dursley	idegen szó	
potionmaking	bájitalkészítés	tükörfordítás	

Angol	Magyar	Szókölcsönzés típusa	Tükörvisszaadás típusa
Potions	bájitaltan	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
Prefect	Prefektus	jövevénytípus	
Privet Drive	Privet Drive	idegen szó	
Pumpkin Pasties	tökös derelye	tükörfordítás	
Quaffle	kvaff	jövevénytípus	
Quidditch	Kviddics	jövevénytípus	
Quirrel	Mógus	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Ravenclaw	Hollóhát	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Remembrall	nefeleddgömb	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
Restricted Section	Zárolt Részleg	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Ron Weasley	Ron Weasley	idegen szó	
Ronan	Ronan	idegen szó	
Rubeus Hagrid	Rubeus Hagrid	idegen szó	
Seamus Finnigan	Seamus Finnigan	idegen szó	
second	segéd	tükörfordítás	
seeker	fogó	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Severus Snape	Perselus Piton	áljövényszó	
silver Sickle	ezüst sarló	tükörfordítás	
Sir Nicholas de Mimsy-Porpington	Sir Nicholas de Mimsy-Porpington	idegen szó	
Sorting Hat	Teszlek Süveg	tükörvisszaadás	szerkezetutánzás
Sprout	Bimba	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
Squib	kvibli	jövevénytípus	
Stonewall High	Stonewall High	idegen szó	
Surrey	Surrey grófság	jövevénytípus	
Susan Bones	Susan Bones	idegen szó	
Terence Higgs	Terence Higgs	idegen szó	
Terry Boot	Terry Boot	idegen szó	
The Fat Lady	Kövér Dáma	tükörfordítás	
Transfiguration	Átváltoztatástan	tükörvisszaadás	jelentéstükrözés
Trevor	Trevor	idegen szó	

Angol	Magyar	Szókölcsönzés típusa	Tükörvisszaadás típusa
Trophy room	trófeaterem	tükörfordítás	
Vernon Dursley	Vernon Dursley	idegen szó	
Voldemort	Voldemort	idegen szó	
Wingardium Leviosa!	Vingardium Leviosa!	jövevénytípus	
Wizard Chess	Varázslósakk	tükörfordítás	
Wizard's duel	varázslópárbaj	tükörfordítás	
You-Know-Who	Tudodki	tükörfordítás	

Arten der Entlehnung im Ungarischen

Neologismen in der Übersetzung des Romans *Harry Potter and the Philosopher's Stone* von Joanne K. Rowling

ÁGNES PAVLICZ

Diese Arbeit untersucht die Arten der Entlehnung in der ungarischen Übersetzung des Romans *Harry Potter and the Philosopher's Stone* von Joanne K. Rowling. Erstens soll der theoretische Hintergrund festgestellt, also die Begriffe wie die Arten der Entlehnung, Neologismus, Wort und Wortgruppe sollen erklärt und definiert werden.

Die Entlehnung ist ein natürliches Phänomen in der Sprachentwicklung, die beim Treffen verschiedener Kulturen entsteht. Die Entwicklung einer Sprache ist arbiträr und konventionell, und so ist auch die Entlehnung. Neue Wörter entstehen in einer Sprache meistens durch Entlehnung, und sie verlieren ihre Fremdartigkeit nur später. Also, Neuwörter, Neologismen oder Neubildungen lassen sich als „*neu gebildete oder kürzlich aus einer anderen Sprache übergenommene Wörter*“ definieren.⁴⁹ Neben den Wörtern werden aber auch Wortgruppen untersucht, die entweder als Nominalgruppen oder – nach Ingo Plag – als morphologische und syntaktische Komposita analysiert werden können.⁵⁰ Die Arten der Entlehnung sind vielfältig, die meisten Studien unterscheiden Lehnwort, Fremdwort, Lehnübersetzung, Lehnübertragung, Lehnbedeutung, Pseudofremdwort und hybride Bildung. Eine Entlehnung verfügt über vier Eigenschaften im Vergleich mit dem Ausgangswort: Form, Bedeutung, Struktur und orthographische Integration. Die allgemeinen Definitionen der Entlehnungstypen werden durch diese Eigenschaften

⁴⁹ DUDENREDAKTION 2009, 1255.

⁵⁰ PLAG 2003, 159.

konkretisiert. Lehnwörter im weiten Sinn, also Lehnwörter im engen Sinn und Fremdwörter haben ähnliche Form, sind bedeutungsgleich, strukturgleich und orthographisch kaum integriert. Lehnübersetzungen sind nicht formgleich, aber bedeutungs- und strukturgleich, während Lehnübertragungen nicht formgleich sind, und sie sind entweder bedeutungsgleich oder strukturgleich. Lehnbedeutungen verfügen über ähnliche Form und Bedeutung, Pseudofremdwörter verlieren ihre Form, aber wirken immer noch fremd, und hybride Bildungen bewahren ihre Struktur und sind orthographisch nur teilweise integriert.

Nach der Feststellung der Definitionen wird eine empirische Untersuchung der Neologismen der ungarischen Übersetzung des ersten Harry-Potter-Romans durchgeführt. Alle, die oben benannten Kategorien der Entlehnung sind im Korpus zu finden. Die Ergebnisse zeigen, dass die Fremdwörter aus den 139 Entlehnungen am häufigsten vorkommen, danach die Lehnübersetzungen und Lehnübertragungen, und hybride Bildungen, Lehnbedeutungen und Pseudofremdwörter sind besonders selten. Es gibt auch zahlreiche Ausnahmen, da ein Wort oder Begriff zum Teil mehr Kategorien entsprechen kann. Eine Art Kontinuität ist in der Arten der Entlehnung von minimale bis zur maximale Integration zu merken.